

ЖАНУБИЙ ЎЗБЕКИСТОНДА ТЎҚИМАЧИЛИК ХОМАШЁ БАЗАСИ, ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ҚУВВАТЛАРИ ВА АҲОЛИ МЕҲНАТ РЕСУРСЛАРИНИНГ ЖОЙЛАШУВИДАГИ ЎРНИ

Хўшбоқов Панжи Шойманович

Тошкент давлат тиббиёт университети Термиз

филиали доценти, тарих фанлари номзоди

<https://orcid.org/0003-0005-2453-4678>

UDK: 94(575.1)

Аннотация: Ушбу мақола Ўзбекистон мустақиллигининг дастлабки йилларида Жанубий Ўзбекистон (Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятлари) тўқимачилик саноатининг ривожланишини таҳлил қилади. Мустақилликдан кейин амалга оширилган саноатни модернизация қилиш, диверсификация ва маҳаллийлаштириш сиёсатлари батафсил ёритилган. Мақолада бу ислохотларнинг натижалари, хусусан, пахта толасини қайта ишлаш, тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш ва экспорт ҳажмининг ўсиши, шунингдек, аҳоли бандлигини ошириш ва минтақавий иқтисодий барқарорликни таъминлашдаги роли илмий манбаларга асосланган ҳолда асослаб берилган.

Калит сўзлар: тўқимачилик саноати, пахтачилик, Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятлари, модернизация, диверсификация, маҳаллийлаштириш, иқтисодий ислохотлар, меҳнат ресурслари.

Аннотация: В статье анализируется развитие текстильной промышленности Южного Узбекистана (Кашкадарьинская и Сурхандарьинская области) в первые годы независимости. Подробно описывается политика модернизации, диверсификации и локализации отрасли, реализованная после обретения независимости. В статье на основе научных источников обосновываются результаты этих реформ, в частности, рост переработки хлопкового волокна, производства готовой продукции и экспорта, а также их роль в повышении занятости и обеспечении региональной экономической стабильности.

Ключевые слова: текстильная промышленность, хлопок, Кашкадарьинская и Сурхандарьинская

области, модернизация, диверсификация, локализация, экономические реформы, трудовые ресурсы.

Abstract: This article analyzes the development of the textile industry in Southern Uzbekistan (Kashkadarya and Surkhandarya regions) in the early years of Uzbekistan's independence. The policies of modernization, diversification, and localization of the industry implemented after independence are described in detail. The article substantiates the results of these reforms, in particular, the growth of cotton fiber processing, finished product production, and exports, as well as their role in increasing employment and ensuring regional economic stability, based on scientific sources.

Keywords: textile industry, cotton, Kashkadarya and Surkhandarya regions, modernization, diversification, localization, economic reforms, labor resources.

КИРИШ (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). Мустақилликнинг дастлабки йилларида Ўзбекистон тўқимачилик саноати чуқур ислохотлар жараёнини бошидан кечирди. Совет давридан мерос қолган ва асосан пахта хомашёсини етказиб беришга ихтисослашган иқтисодий тузилма янги босқич талабларига жавоб бера олмас эди. Айниқса, Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятлари каби пахтага бой ҳудудларда ишлаб чиқариш қувватларининг чекланганлиги ва меҳнат ресурсларининг бир тармоққа қарамлиги жиддий муаммо бўлиб қолди. Ушбу мақола Ўзбекистоннинг стратегик аҳамиятга эга бўлган ушбу ҳудудларида тўқимачилик саноатини ривожлантиришда амалга оширилган модернизация, диверсификация ва

маҳаллийлаштириш сиёсатларини таҳлил қилади. Уларнинг мақсади нафақат иқтисодий ўсишни таъминлаш, балки хомашё экспортидан тайёр маҳсулот экспортига ўтиш орқали минтақа иқтисодий салоҳиятини ошириш, аҳоли бандлигини таъминлаш ва миллий саноатнинг халқаро бозордаги ўрнини мустаҳкамлашдан иборат эди.

МУҲОКАМА (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Мустақилликнинг дастлабки йилларида Ўзбекистонда тўқимачилик саноати хомашё базаси, ишлаб чиқариш қувватлари ва аҳоли меҳнат ресурсларининг жойлашуви кўп жihatдан совет давридан мерос қолган ҳолатни акс эттирар эди. 1990-йилларда Ўзбекистон пахта бўйича дунёда энг йириклардан (ўрта 1990-йилларда 4-йирик ишлаб чиқарувчи, 3-йирик экспортчи) бўлиб қолганини қайд этилади[5:26]. Бу даврда иқтисодий тизимда асосий тармоқ сифатида пахтачилик устуворлигича сақланди. Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятлари иқлим, ер ва сув ресурслари жиҳатидан ингичка толали пахта етиштириш учун қулай шароитга эга бўлгани сабабли, улар ҳануз стратегик хомашё ҳудуди сифатида қаралди. Бу ҳолат нафақат саноат сиёсатида, балки маҳаллий аҳоли турмуш тарзида ҳам ўз аксини топди.

Пахта майдонлари катта ҳудудларни қамраб олгани сабабли, кишлоқ хўжалигининг бошқа тармоқлари етарлича ривожланмади. Ғаллачилик, боғдорчилик ёки чорвачилик каби соҳаларнинг улуши анча паст бўлиб, улар аҳолининг ички эҳтиёжларини тўлиқ таъминлай олмас эди. Мустақилликдан кейин республикада озик-овқат хавфсизлигини таъминлаш мақсадида ер майдонларини диверсификация қилиш зарурати кун тартибига қўйилди, аммо бу жараён аста-секин кечди. Шунинг учун дастлабки йилларда Жанубий Ўзбекистон иқтисодиёти бир йўналишга қарамлигича қолди ва пахтачиликнинг монокультураси ҳудуднинг ижтимоий-иқтисодий қиёфасини белгилаб берди.

Пахта етиштириш ҳали ҳам асосий

меҳнат ресурсларини жалб этувчи йирик соҳа бўлиб, аҳоли ҳаётининг асосий қисми шу тармоқ билан боғлиқ ҳолда кечди. Колхоз ва совхоз тизимининг тугатилишига қарамай, меҳнат тақсимооти қисқа муддат ичида тубдан ўзгармади. Ҳар йили пахта терими мавсумида аҳолининг барча қатламлари бу жараёнга сафарбар этилар, бу эса меҳнат ресурсларининг бошқа соҳаларга йўналишини чеклаб қўярди. Мустақилликнинг дастлабки йилларида Жанубий Ўзбекистонда тўқимачилик саноати учун барқарор хомашё базаси мавжуд бўлган бўлса-да, унинг иқтисодий тизими ҳануз совет давридан қолган бир йўналишли шаклда давом этди. 1998-йилги илмий ҳисоботга кўра, Ўзбекистонда пахта тарихан суғориладиган ерларнинг 70 %ини эгаллагани ва кишлоқ хўжалиги кийиматининг 40 %ини берганини таъкидланади – бу пахтанинг макроиқтисодий устуворлигини кўрсатади[14:297–301]. Бу ҳолат маҳаллий иқтисодиётда мувозанатсизликка олиб келди ва кейинги ислохотларда саноат диверсификацияси ҳамда кишлоқ хўжалигини қайта йўналтириш вазифасини долзарб қилиб қўйди.

Ишлаб чиқариш қувватлари мустақилликнинг дастлабки йилларида анча чекланган ҳолда қолди. Совет давридан қолган пахта тозалаш заводлари иш фаолиятини давом эттирган бўлса-да, улардаги техник жиҳозлар асрнинг иккинчи ярмида ўрнатилган эски ускуналардан иборат бўлиб, уларнинг иш унумдорлиги замонавий талабларга жавоб бермас эди. Мазкур корхоналарда технологик жараёнлар қўл меҳнатига суянган ҳолда олиб борилди, ишлаб чиқаришда энергия сарфи кўп, маҳсулот сифати эса паст даражада бўлди. Шу сабабли заводлар пахтани фақат чигитдан ажратиш, толани тозалаш ва дастлабки ишлов бериш каби ибтидоий босқичдаги вазифаларни бажариш билан чекланиб қолди.

Тайёр мато, трикотаж маҳсулотлари ёки кийим-кечак ишлаб чиқаришга ихтисослашган замонавий фабрика ва

комбинатлар ҳали мавжуд эмас эди. Бунинг натижасида ҳудуд саноати иқтисодий занжирнинг фақат дастлабки бўғинида иштирок этди, яъни хомашё етказиб берувчи ёрдамчи тармоқ сифатида қолди. Хомашёни чуқур қайта ишлаш, юқори қийматли маҳсулот тайёрлаш имкониятлари йўқлиги маҳаллий иқтисодиётда кўшимча қиймат яратиш жараёнини секинлаштирди.

Шунингдек, техник жиҳозларнинг эскилиги ва инвестицияларнинг йўқлиги ишлаб чиқариш қувватларининг замон талабларига мослашишига тўсқинлик қилди. Мустақилликнинг дастлабки йилларида давлат иқтисодиётнинг бошқа устувор соҳалари билан бир қаторда тўқимачилик саноатига ҳам модернизация киритиш зарурлигини англаган бўлса-да, бу жараён аста-секин амалга ошди. Шунинг учун Жанубий Ўзбекистондаги пахта тозалаш заводлари маълум муддат давомида иқтисодий ривожланишда фақат ёрдамчи вазифани бажариш билан чекланди. Шу тариқа, ишлаб чиқариш қувватларининг чекланганлиги Жанубий Ўзбекистонда мустақилликнинг дастлабки йилларида тўқимачилик саноатини юқори босқичга кўтариш имкониятини бермади. Бу эса маҳаллий аҳолининг меҳнат ресурсларини самарали ишлатишга тўсқинлик қилиб, ҳудуднинг иқтисодий қиёфасини хомашё базаси сифатида сақлаб қолишига олиб келди.

Аҳоли меҳнат ресурслари мустақилликнинг дастлабки йилларида ҳам асосан қишлоқ хўжалигига, айниқса пахтачиликка йўналтирилган эди[4:21]. Бу ҳолат Совет давридан мерос қолган меҳнат тақсимотининг давоми сифатида намоён бўлди [16]. Колхоз ва совхоз тизими расман ислохотлар жараёнида бўлганига қарамай, улар муайян муддат амал қилиб турди ва аҳоли меҳнат тақсимотининг асосий қисми шу тизим доирасида шаклланди. Шунинг учун ҳам қишлоқ аҳолисининг кўпчилиги учун пахта майдонларидаги ишлар ҳаёт тарзининг ажралмас қисми бўлиб қолди.

Пахта терими йилнинг энг муҳим ижтимоий-иқтисодий жараёни сифатида

давом этди. Терим мавсуми бошланган пайтда деярли бутун меҳнат ресурслари, жумладан талабалар, ўқитувчилар ва турли ташкилотлар ходимлари ҳам пахта теримига сафарбар этиларди. Бу ҳолат меҳнат ресурсларининг мавсумий равишда максимал даражада йўналтирилишини таъминлаган бўлса-да, бошқа соҳалардаги иш жараёнларининг издан чиқишига ва иқтисодий фаолиятнинг мувозанатсизлигига олиб келди.

Аҳолининг саноат ва хизмат кўрсатиш соҳаларига жалб этилиши сезиларли даражада чекланган бўлиб, ишчи кучининг асосий қисми қишлоқ хўжалигида банд [1:19]. Бу эса ҳудуд иқтисодиётининг диверсификация жараёнини секинлаштирди, саноат тармоқлари ва хизмат кўрсатиш соҳаларида малакали кадрлар етишмовчилигига сабаб бўлди. Натижада Жанубий Ўзбекистонда аҳоли меҳнат ресурсларидан фойдаланиш имкониятлари тўла рўёбга чикмади, ҳудуд иқтисодий ривожланишнинг бир йўналишлилиги билан тавсифланди. Мустақилликнинг дастлабки йилларида меҳнат ресурсларининг асосан пахтачиликка йўналтирилиб қолиши ҳудудда ижтимоий ва иқтисодий мувозанатнинг шаклланишига жиддий таъсир кўрсатди. Бу ҳолат иқтисодий диверсификация жараёнини секинлаштирди ва Жанубий Ўзбекистоннинг саноат ҳамда хизмат кўрсатиш соҳаларида кенг имкониятлардан фойдаланишини чеклаб қўйди. Шу тариқа, мустақилликнинг дастлабки даврларида Жанубий Ўзбекистонда тўқимачилик саноати учун барқарор хомашё базаси мавжуд бўлгани ҳолда, ишлаб чиқариш қувватлари паст ва чекланган ҳолда қолди. Аҳоли меҳнат ресурслари эса асосан пахтачилик билан боғланиб, ҳудуд иқтисодиётининг ривожланиш йўналишлари ҳали ҳам бир тармоққа қарам ҳолатда давом этди. Бу ҳолат кейинги йилларда саноат модернизацияси ва иқтисодий диверсификация заруратини тақозо этди.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда

иқтисодий тубдан ислоҳ қилиш жараёнида тўқимачилик саноати стратегик аҳамиятга эга соҳалардан бири сифатида белгиланди. Бу тармоқ нафақат иқтисодий ўсишни таъминлаш, балки аҳоли бандлигини ошириш, ташқи савдода рақобатбардошликни кучайтириш ва миллий хомашёдан самарали фойдаланишда муҳим ўрин тутди. Совет давридан мерос қолган хомашё етказиб берувчи бир йўналишли модел мамлакат иқтисодий учун тўлиқ қониқарли эмас эди, чунки у асосан пахтани хом ҳолатда экспорт қилишга қаратилган бўлиб, юқори қийматли тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш амалиёти деярли ривожланмаган эди. Шу сабабли мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлаб саноатни модернизация қилиш, диверсификациялаш ва маҳаллийлаштириш сиёсатлари давлат иқтисодий ислохотларининг устувор йўналишига айланди.

Жанубий Ўзбекистонда бу жараён айниқса сезиларли аҳамият касб этди. Чунки Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятлари пахта хомашёсига бой ҳудудлар ҳисобланган бўлиб, уларда ишлаб чиқаришнинг асосий қисми фақат толани тайёрлаш билан чекланган эди. Мустақилликдан кейин ҳудудда тўқимачилик корхоналарини қайта жиҳозлаш, янги фабрикалар барпо этиш ва маҳаллий ишчи кучини саноат соҳасига жалб қилиш ишлари бошланди [8:1]. Бу жараён натижасида пахта толасини чуқур қайта ишлаш, мато, трикотаж ва тайёр кийим-кечак ишлаб чиқаришга замин яратилди.

Модернизация жараёни ҳудудда иқтисодий ҳаётнинг мазмунига ҳам таъсир этди. Тўқимачилик саноати мустақиллик йилларида республикаимиз иқтисодийнинг етакчи тармоқларидан бирига айланди. Иқтисодийтимизнинг реал секторини модернизация қилиш, техник ва технологик қайта жиҳозлаш ҳамда ишлаб чиқаришни диверсификация қилиш борасида амалга оширилаётган ишлар натижасида тўқимачилик саноатининг мамлакат ялпи ички маҳсулотидаги

улушининг ўсиш тенденциясини кузатиш мумкин [13]. Асосан, қишлоқ хўжалиги ва пахта теримида боғланган меҳнат ресурслари саноат тармоқларига йўналтирила бошлади. Бу эса ишчи кучининг касбий тайёргарлигини ошириш, янги мутахассисларни тайёрлаш ва саноат соҳасидаги малакали кадрлар захирасини шакллантиришга туртки берди. Шу билан бирга, диверсификация сиёсати ҳудуд иқтисодийётидаги бир йўналишлиликни бартараф этишга хизмат қилди. Пахтачилик асосий соҳа сифатида қолган бўлса-да, уни қайта ишлаш ва тайёр маҳсулот тайёрлаш саноатнинг янги қувватлари сифатида намоён бўлди.

Мустақиллик йилларида амалга оширилган модернизация ва диверсификация жараёнлари Жанубий Ўзбекистонда тўқимачилик саноатини янги босқичга кўтарди. Хомашё етказиб берувчи ёрдамчи тармоқдан тайёр маҳсулот ишлаб чиқарувчи саноат соҳасига ўтиш жараёни бошланди [19:77-81]. Бу эса ҳудуд иқтисодийнинг барқарор ривожланишига, аҳоли бандлигининг ошишига ва маҳаллий хомашёдан тўлақонли фойдаланиш имкониятларининг кенгайишига хизмат қилди.

Модернизациялашнинг бош мақсади - иқтисодийнинг замонавий моделини шакллантиришдан иборатдир [15]. Унинг йўналишлари: ишлаб чиқаришнинг эскирган материал базасини техник янгиланиш, иқтисодий таркибини қайта шакллантириш (хомашё тармоқлари улушини қисқартириш), иқтисодий ривожланишда катализатор бўла оладиган саноат тармоқлари улушини ошириш (илмталаб, юқори технологик тармоқларни тараққий эттириш орқали инновацион ривожланишни шакллантириш). Бундай модернизациялашда иқтисодийнинг замонавий моделини шакллантириш жараёни, инновацион қайта шаклланиш (модернизация механизми) ҳамда жамиятда сифат ўзгаришлари юз беради [10:23-24]. Модернизация жараёнида авваламбор пахта тозалаш заводлари ва тўқимачилик фабрикалари техник жиҳатдан янгиланди.

Совет давридан қолган эски ускуналар ўрнини янги технологиялар эгаллаб, ишлаб чиқариш жараёнларида самарадорлик ва маҳсулот сифати ошди. Қарши, Термиз ва Денов каби шаҳарларда амалга оширилган реконструкция ишлари нафақат хомашёни қайта ишлаш қувватларини кенгайтди, балки янги маҳсулот турларини ишлаб чиқариш имконини ҳам яратди. Шу тариқа, илгари фақат тола тайёрлаш билан чекланган корхоналарда мато, трикотаж ва тайёр кийим-кечак ишлаб чиқариш жараёнлари йўлга қўйилди.

Бу ўзгариш ҳудуд иқтисодиётида катта аҳамиятга эга бўлди. Аввало, маҳсулот турлари кўпайиши ички бозорни маҳаллий маҳсулотлар билан таъминлашга хизмат қилди. Иккинчидан, экспорт имкониятлари кенгайиб, Жанубий Ўзбекистонда ишлаб чиқарилган тўқимачилик маҳсулотлари ташқи бозорларда рақобатбардошликка эришди. Модернизация натижасида корхоналарда ишчи кучига бўлган талаб ортиб, маҳаллий аҳоли учун кўплаб янги иш ўринлари яратилди. Шу билан бирга, замонавий технологиялардан фойдаланиш ишчиларнинг малакасини ошириш, касбий тайёргарлик тизимини такомиллаштириш заруратини келтириб чиқарди.

Модернизация жараёни ҳудудда иқтисодий фаолликнинг кенгайишига, саноат тармоқларининг диверсификациясига ва қишлоқ хўжалигидан саноатга босқичма-босқич меҳнат ресурсларини йўналтиришга хизмат қилди [9:39-46]. Агар мустақилликнинг дастлабки йилларида Жанубий Ўзбекистон саноати асосан хомашё тайёрлаш билан чекланган бўлса, модернизациядан кейин у қўшимча қиймат яратадиган саноат тармоқларига йўналди. Шу тариқа, тўқимачилик саноати ҳудуднинг иқтисодий ривожланишида стратегик тармоққа айланиб, унинг ички ва ташқи бозорлардаги нуфузи ортиб борди.

Диверсификация мустақиллик йилларида мамлакат иқтисодий сиёсатининг асосий йўналишларидан бирига айланди [6] ва у Жанубий Ўзбекистонда ҳам ўз ифодасини топди.

Илгариги даврларда иқтисодиётнинг деярли бутун тузилиши пахтачиликка боғланган бўлса, янги шароитда бу ҳолатни ўзгартириш ва хомашё етказиб берувчи бир йўналишли моделдан воз кечиш мақсад қилиб қўйилди. Пахта етиштириш хануз етакчи тармоқ сифатида сақланиб қолган бўлса-да, уни чуқур қайта ишлаш орқали тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришга йўналиш кучайтирилди. Бу жараён пахтадан фақат тола олиш эмас, балки мато, трикотаж ва кийим-кечак ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш имконини берди.

Шу орқали ҳудуд иқтисодиётида монокультурадан аста-секин чиқишга қадам қўйилди. Саноатнинг ички таркиби кенгайиб, янги ишлаб чиқариш қувватлари пайдо бўлди. Қарши ва Термизда қурилган янги фабрикалар ҳамда қайта жиҳозланган корхоналар маҳаллий саноат қиёфасини ўзгартирди, меҳнат ресурслари қишлоқ хўжалигидан саноатга йўналтирила бошланди. Бу эса ҳудудда қўшимча қиймат яратиш жараёнини кучайтирар, маҳаллий аҳоли учун доимий иш ўринларини кўпайтириш имконини берди.

Диверсификация сиёсати қишлоқ хўжалиги тармоқларида ҳам ўз аксини топди. Илгариги даврда пахтага қатъий боғланиб қолган ер майдонларининг маълум қисми ғаллачилик ва озиқ-овқат етиштиришга йўналтирилди [12:61-65]. Бу аҳоли озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш, ички бозорда маҳсулот турларини кўпайтириш ва иқтисодий мувозанатни тиклашга хизмат қилди [2:107-110]. Шу билан бирга, боғдорчилик ва чорвачиликка эътибор ортиб, қишлоқ жойларда иқтисодий турмушнинг кенгайишига тўртки бўлди.

Ушбу иқтисодий ислохотлар Ўзбекистон тўқимачилик саноатини ривожлантириш, тўқимачилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш ва экспортини кўпайтириш, маҳсулот сифати ва компанияларнинг рақобатбардошлигини оширишга хизмат қилди. Шунингдек, улар ушбу соҳада кичик ва ўрта бизнесни ривожлантириш учун янги имкониятлар яратиб, янги иш ўринлари яратилишига ҳисса қўшдилар. Ўзбекистон

тўқимачилик саноатини ривожлантиришда ташқи савдо фаолияти муҳим ўрин тутди. Ўзбекистон ташқи савдо ва тўқимачилик маҳсулотлари ўртасидаги муносабатларнинг асосий жиҳатлари қуйидагилар: Биринчидан, тўқимачилик экспорти: Ўзбекистон тўқимачилик маҳсулотлари, жумладан, пахта матолари, ип-калава, каштачилик ва тайёр тўқимачилик маҳсулотларининг йирик экспортчиси ҳисобланади. Ўзбекистон тўқимачилик маҳсулотларининг асосий импортчилари Европа, МДХ, АҚШ ва Хитой мамлакатлари ҳисобланади. Иккинчидан, экспортнинг катта ҳажми: тўқимачилик маҳсулотлари экспорти Ўзбекистон иқтисодиётига сезиларли таъсир кўрсатади ва экспорт даромадининг катта қисмини ташкил этади. Ушбу саноат мамлакат учун валюта тушумининг асосий манбаларидан бирidir. Учинчидан, рақобатбардошлик: ўзбек тўқимачилик маҳсулотлари рақобатбардош нарх ва юқори сифатга эга, бу еса уларни халқаро харидорлар учун жозибадор қилади. Ўзбекистон янги мижозларни жалб қилиш мақсадида халқаро кўргазма ва ярмаркаларда иштирок этиб, экспорт имкониятларини ҳам фаол ривожлантирмоқда. Тўртинчидан, савдо бозорларини диверсификация қилиш: Ўзбекистон жаҳон тўқимачилик бозоридаги иштирокини кенгайтириш ва савдо бозорларини диверсификация қилишга интилоқда. Мамлакат янада барқарор ва хилма-хил экспорт оқимларини яратиш мақсадида янги шериклар, айниқса Осиё, Европа ва бошқа минтақалар билан алоқаларни фаол ривожлантирмоқда. Бешинчидан, тўқимачилик материаллари ва ускуналари импорти: Ўзбекистон ўз саноатини ривожлантириш учун тўқимачилик материаллари, хом ашё ва ускуналарни ҳам импорт қилади [7].

Диверсификация Жанубий Ўзбекистонда тўқимачилик саноати ва қишлоқ хўжалиги йўналишларини қайта кўриб чиқиш имконини берди. Бу ҳудуд иқтисодиётининг тўлиқ бир тармоққа боғланиб қолишидан чиқиш, саноат ва

аграр соҳадаги мувозанатни таъминлаш, аҳоли турмуш даражасини ошириш ва иқтисодий ривожланишнинг барқарор моделини шакллантиришда муҳим омил бўлди.

Маҳаллийлаштириш дастури Жанубий Ўзбекистонда тўқимачилик саноати ривожига катта туртки берди. Бу дастурнинг асосий мақсади ҳудудда етиштирилган пахта хомашёсини ўз ҳудудида қайта ишлаб, тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришни йўлга қўйишдан иборат эди. Шу йўл билан мамлакат иқтисодиётида хомашё экспортидан тайёр маҳсулот экспортига ўтиш жараёни амалга оширилди. Жанубий Ўзбекистонда маҳаллий корхоналарнинг фаолияти фақат тола тайёрлаш билан чекланиб қолмай, мато, трикотаж ва тайёр кийим-кечак ишлаб чиқаришга йўналтирилди.

Бу жараённинг ижобий натижалари аввало ички бозорда сезилди. Илгари кўп ҳолларда хориждан олиб келинадиган тайёр мато ва кийим-кечак маҳсулотлари ўрнини маҳаллий фабрикаларда ишлаб чиқарилган маҳсулотлар босди. Бу эса истеъмол бозорини миллий брендлар ва маҳаллий маҳсулотлар билан таъминлаш имконини берди. Шу билан бирга, маҳаллий ишлаб чиқаришни рағбатлантириш иқтисодиётнинг ички барқарорлигига хизмат қилди.

Маҳаллийлаштириш дастури ҳудудда янги ишлаб чиқариш қувватларини яратиш, замонавий технологияларни жорий қилиш ва ишчи кучини саноат соҳасига жалб этишда муҳим аҳамият касб этди [17]. Янги корхоналарда иш ўринлари кўпайди, маҳаллий аҳоли иш билан таъминланди, касбий тайёргарлик тизими ривожланди. Натижада меҳнат ресурслари қишлоқ хўжалиги билан чекланиб қолмасдан, саноат тармоқларига ҳам йўналтирила бошланди.

Дастурнинг яна бир муҳим жиҳати ташқи бозорлар учун имкониятлар очилгани бўлди. Экспорт географияси кенгайди, маҳсулот турлари кўпайди ва маҳаллий ишлаб чиқарувчилар халқаро рақобат муҳитига кириб бориш имконига

эга бўлди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатида таъкидлаганидек, “Барқарор иқтисодий ўсишнинг энг муҳим гарови – рақобатдош маҳсулотлар ишлаб чиқариш, улар учун янги халқаро бозорлар топиш ва экспортни кўпайтириш, транзит салоҳиятидан тўлиқ фойдаланиш ҳисобланади” [18]. Маҳаллийлаштириш дастури Жанубий Ўзбекистон тўқимачилик саноатида хомашё базасига асосланган ёрдамчи тармоқдан тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришга йўналтирилган стратегик соҳани шакллантирди. Бу жараён ҳудуд иқтисодиётининг диверсификациясига, аҳоли турмуш даражасининг ошишига ва миллий саноатнинг халқаро нуфузини кучайишига хизмат қилди. Жанубий Ўзбекистонда ишлаб чиқарилган тўқимачилик маҳсулотлари нафақат ички бозорни таъминлашда, балки ташқи бозорларга чиқишда ҳам муҳим аҳамият касб эта бошлади.

Ўзбекистонда тўқимачилик саноатини ривожлантиришда ижтимоий-маданий жиҳатлар ҳам муҳим ўрин тутди. Шу ўринда, анъанавий ҳунармандчилик ва ҳунармандчилик: Ўзбекистон азалдан тўқимачилик анъаналари ва авлоддан-авлодга ўтиб келаётган ҳунармандчилиги билан машҳур. Тўқимачилик усталари тўқимачиликда чиройли нақш ва дизайнлар яратиш учун ноёб каштадўзлик, йигирув ва тўқув техникасидан фойдаланадилар. Миллий услуб ва дизайн: Ўзбекистон тўқимачилик саноати миллий услуб ва дизайнни фаол ривожлантирмоқда. Ноёб нақшлар, кашталар ва анъанавий нақшлардан фойдаланиш ўзбек тўқимачилигини жаҳон бозорида таниқли ва талабга эга қилади. Навбатдагиси, аёлларнинг роли: аёллар Ўзбекистонда тўқимачилик саноатига сезиларли таъсир кўрсатади. Кўп аёллар анъанавий ҳунармандчиликнинг бир қисми сифатида каштадўзлик, йигирув ва тўқув билан шуғулланадилар. Улар ноёб тўқимачилик техникаси ва дизайнларини сақлаш ва ривожлантиришда муҳим рол ўйнайди. Кейингиси, кичик ва ўрта бизнеснинг

иштироки: кичик ва ўрта бизнес Ўзбекистон тўқимачилик саноатида кенг намоёниш етилади. Тўқимачилик маҳсулотларини ишлаб чиқариш билан кўплаб оилавий корхоналар ва кооперативлар шуғулланади. Бу кичик бизнесни ривожлантириш ва иш ўринларини яратишга ёрдам беради. Шунингдек, ижтимоий аҳамияти: тўқимачилик саноатининг ривожланиши маҳаллий аҳолининг иқтисодий ривожланиши ва турмуш даражасини яхшилашга ёрдам беради. Бу, айниқса, пахта етиштириш муҳим даромад манбаи бўлган кишлоқ жойларда бандлик ва тадбиркорлик имкониятларини тақдим этади. Сўнгиси эса, маданий меросни сақлаш: тўқимачилик саноатининг ривожланиши ўзбек маданияти ва меросини сақлаш ва тарғиб қилишга ёрдам беради. Каштачилик ва бошқа ноёб тўқимачилик анъаналари каби тўқимачилик маҳсулотлари ғурур объектига айланади ва миллий ва маданий мероснинг бир қисми сифатида тарғиб қилинади [7].

Мустақиллик йилларида амалга оширилган энг муҳим йўналишлардан бири тола экспортидан товар экспортига ўтиш сиёсати бўлди. Илгари пахта толаси асосан хомашё ҳолатида четга чиқарилар, унинг қиймат занжиридан асосий даромад эса бошқа давлатларда қолар эди. Шу ўринда дунёдаги соҳа тарихига оид бир ҳолатни эслаш зарур. Иккинчи жаҳон уруши даврида Япониянинг тўқимачилик тармоғи деярли йўқ бўлиб кетган эди. Урушдан кейин бу соҳанинг тикланиши асосан АҚШ кўмаги билан амалга оширилди. Америка ўз маҳсулотлари учун янги бозор излар экан, Японияга хомашё ва ускуналар етказиб бериш, молиявий ресурслар ажратиш йўли билан қўллаб-қувватлади. Шу иқтисодий ёрдам натижасида Япония 1951 йилга келиб жаҳон бозорида ўз мавқеини қайта тиклади ва пахта толасидан тайёрланган текстиль маҳсулотлари экспорти бўйича етакчи давлатга айланди. Бу устунлик 1967 йилгача сақланиб қолди[3]. Япония тўқимачилик саноати

урушдан кейинги йилларда мамлакат тараққиёти учун стратегик аҳамиятга эга бўлиб, қисқа вақт ичида ишчи кучини сафарбар этди, ишлаб чиқариш қувватларини тиклади ва ички бозорни истеъмол товарлари билан таъминлай бошлади. Бу жараён АҚШ миллий бозорига жиддий рақобат туғдирди. Натижада, 1955 йилда Америка босими билан Япония ўз маҳсулотларига нисбатан ихтиёрий экспорт чекловларини жорий этишга мажбур бўлди. Шу билан бирга, АҚШ тўқимачилик соҳасига фақат Япония эмас, балки бошқа мамлакатлар ҳам рақобат қила бошлади. Хусусан, 1950-йиллар ўрталарида Гонконг, Юнонистон, Ҳиндистон, Португалия ва Жанубий Корея каби янги ишлаб чиқарувчилар жаҳон бозорида кучли иштирокини намоён этди. Масалан, Гонконгда тўқимачилик маҳсулотлари импорти 1956 йилда бор-йўғи 0,07 млн доллар бўлган бўлса, 1960 йилга келиб 63,5 млн долларгача ўсди[11].

Янги иқтисодий сиёсат эса пахтани маҳаллий корхоналарда чуқур қайта ишлаш, мато, трикотаж ва тайёр кийим-кечак ишлаб чиқариш орқали экспортга чиқишни мақсад қилди. Бу жараён тўқимачилик саноатида сифат жиҳатидан янги босқични бошлаб берди. Сиёсатнинг амалга оширилиши Жанубий Ўзбекистон учун иқтисодий жиҳатдан икки йўналишда самара берди. Бир томондан, пахтани тайёр маҳсулот сифатида сотиш орқали экспортдан тушадиган валюталар миқдори сезиларли даражада кўпайди. Хомашёни арзон нархда сотиш ўрнига уни қайта ишлаб қўшимча қиймат яратиш орқали давлат бюджети ва ҳудудий иқтисодиёт даромадлари ўсди. Иккинчи томондан, маҳаллий ишчи кучининг саноатга жалб этилиши орқали янги иш ўринлари яратилди. Пахтачилик билан чегараланиб қолган меҳнат ресурслари саноат ва қайта ишлаш соҳаларига ўта бошлади, бу эса аҳоли бандлиги ва ижтимоий барқарорликни таъминлашга хизмат қилди.

Шу билан бирга, экспортга йўналтирилган маҳсулот турлари кенгайиши маҳаллий корхоналарнинг

ҳалқаро бозорга чиқишига йўл очди. Жанубий Ўзбекистонда ишлаб чиқарилган мато ва тайёр маҳсулотлар хорижий бозорларда рақобатбардошликка эга бўлиб, ҳудуднинг иқтисодий нуфузини оширди. Бу жараён ҳудуднинг стратегик аҳамиятини кучайтириб, уни нафақат хомашё етказиб берувчи, балки тайёр товар ишлаб чиқарувчи ва экспорт қилувчи саноат марказига айлантирди. Тола экспортидан товар экспортига ўтиш сиёсати Жанубий Ўзбекистонда тўқимачилик саноати ривожини янги босқичга кўтарди. У нафақат иқтисодий даромад манбаи, балки меҳнат ресурсларини самарали йўналтириш, саноат тармоқларини кенгайтириш ва ҳудуднинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишига тurtки бўлди.

ХУЛОСА (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Шу тариқа, мустақиллик йилларида амалга оширилган саноат модернизацияси, диверсификацияси ва маҳаллийлаштириш дастури Жанубий Ўзбекистонда тўқимачилик саноати ривожига туб бурилиш яратиб берди. Илгариги даврда асосан пахта толаси тайёрлаб, уни бошқа ҳудудларга етказиб берувчи қишлоқ хўжалигига йўналтирилган минтақадан саноат салоҳиятига эга, тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришга ихтисослашган ва экспорт бозорига йўналтирилган ҳудуд шакллана бошлади. Бу жараён иқтисодиётнинг бир йўналишга боғланиб қолиш хавфини пасайтирди, чунки қўшимча қиймат яратадиган корхоналарнинг пайдо бўлиши ҳудудда иқтисодий барқарорликни таъминлади.

Шу билан бирга, аҳоли меҳнат ресурсларидан самарали фойдаланиш имкониятлари кенгайди. Аввал мавсумий тарзда пахта етиштириш ва теримига йўналтирилган меҳнат кучлари энди саноатнинг доимий иш ўринларига жалб этилди. Бу нафақат ишсизликнинг олдини олиш, балки аҳоли турмуш даражасини оширишга ҳам хизмат қилди. Саноат ва қишлоқ хўжалиги ўртасида мувозанат пайдо бўлиб, ҳудуднинг ижтимоий-

иктисодий ривожланиши кўп қиррали йўналишда амалга ошди.

Жанубий Ўзбекистонда тўқимачилик саноатининг янги босқичи минтақанинг иқтисодий салоҳиятини очиш билан бирга, мамлакатнинг ташқи иқтисодий муносабатларида ҳам муҳим ўринни эгаллашга замин яратди. Бу ҳудуд нафақат ички бозорни маҳаллий маҳсулотлар билан таъминлаш, балки халқаро бозорларда рақобатбардош товарларни таклиф қилиш

имкониятига эга бўлди.

Шунингдек, саноат ва қишлоқ хўжалиги ўртасидаги уйғунлик ҳудуднинг барқарор тараққиётига тurtки бўлиб, иқтисодий диверсификация ва ижтимоий барқарорликни таъминловчи омил сифатида намоён бўлди. Натижада Жанубий Ўзбекистон янги даврда хомашё етказиб берувчи ҳудуддан саноат марказига айланиш йўлида барқарор қадам ташлади.

АДАБИЁТ ВА МАНБАЛАР РЎЙХАТИ (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. Abdunazarov H.M., Umarova M.H., Esanov N.A. Surxondaryo viloyati geografiyasi. Iqtisodiy va ijtimoiy geografiya. 2-qism. O'quv qo'llanma. – Toshkent: "Lesson Press" nashriyoti, 2024. – 19 b.
2. Бегалов Б.А. Основные тенденции развития инновационной экономики // Экономический вестник Узбекистана. – 2013. – № 3-4. – С. 107-110.
3. Conlon M. (2010). The History of U.S. Cotton in Japan. "Global Agricultural Information Network". April.
4. Country Profile: Uzbekistan. (2007). February, -Pp. 21.
5. Country Profile – Uzbekistan. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). Rome, Italy. 2012, -Pp. 26.
6. Xodiyev B.Y., Mahmudov N.M., Fayzullayev Yo.Sh., Yusupov M.S., Xomidov S.O. Milliy iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlarini barqaror rivojlantirish omillari va tendensiyalari (Monografiya). – T.: «Iqtisodiyot», 2018. – 15 b.
7. Xo'shboqov P.Sh. O'zbekiston to'qimachilik sanoatining rivojlanishidagi iqtisodiy va ijtimoiy-madaniy omillar. "Экономика и социум." ilmiy elektron jurnali. №6(121)-1, 2024.
8. Jo'rayev M. Yangilangan korxonada samaradorlik. "Qashqadaryo", 2016 yil 27 fevral. – B. 1.
9. Коврыжко В.В. Экономическая модернизация трансформирующихся экономик // Journal of economic regulation (Вопросы регулирования экономики). – 2010. – Том 1, № 1. – С. 39-46.
10. Макарова И.В. Потенциал модернизации машиностроительного комплекса региона: Монография / Отв. ред. О.А. Романова. – Екатеринбург, 2010. – С. 23-24.
11. Matt S. (2006). The Evolution and Demise of the Multi-Fibre Arrangement: Examining the Path of Institutional Change in the Textile and Apparel Quota Regime. Economics Senior Thesis, University of Puget Sound. May 12.
12. Муминов Т.К. Методические вопросы оценки уровня экономической активности территорий // Иктисод ва молия (Экономика и финансы). – 2012. – № 7. – С. 61-65.
13. Nazarova R.R., Xasanova D.S. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida to'qimachilik sanoatini rivojlantirishning marketing taxlili va uning istiqbollari. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 5, sentyabr-oktyabr, 2015. – 2 b.
14. O., Herndon, C.W., Cleveland, O.A. (1998). Cotton Industry in Uzbekistan: Structure and Current Developments. "Proceedings of the Beltwide Cotton Conferences", Vol. 1, -Pp. 297–301.
15. Попова Е.В. Основные направления модернизации российской экономики [Электрон ресурс]. URL: <http://bujet.ru/article/98452>.

16. Umurzoqov O‘.P. Qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti va menejment. Oquv qo‘llanma. T.: «Iqtisod-Moliya», 2008. – 268 b.
17. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2009-yilda sanoat kooperatsiyasi asosida tayyor mahsulotlar, butlovchi buyumlar va materiallar ishlab chiqarishni mahalliyashtirish Dasturi to‘g‘risida” 2009 yil 27 yanvardagi qarori.
18. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi 28-yanvar 2020-yil. URL: <https://review.uz/oz/post/uzbekiston-respublikasiprezidenti-savkat-mirzieevning-olij-mazlisga-murozaatnomasi>.
19. Юсупов С.Ш. Методологические вопросы стратегии обеспечения развития текстильных предприятий // Журнал «Экономика и образование». – 2011. – №3. – С. 77-81.